

Wstęp

Problematyka Unii Europejskiej jest jedną z bardziej kompleksowo opracowanych we współczesnej nauce prawa międzynarodowego, a przedmiot zainteresowania badaczy stanowi szerokie spektrum zagadnień odnoszących się do zasad jej organizacji i funkcjonowania.

Pomimo tego, istnieje niekwestionowana konieczność stałego badania zarówno samej Unii Europejskiej, jak i procesów, stanów i zjawisk w jej ramach zachodzących. Chociaż problematyka Unii Europejskiej stanowi jedno z węzłowych zagadnień we współczesnej nauce prawa międzynarodowego to – można by rzec – Unia Europejska wciąż znajduje się *in statu nascendii*.

Innymi słowy, obecna koncepcja Unii (a zatem także koncepcja prawna) stale ewoluuje, zaś jej konstrukcja i funkcjonowanie stanowi wyraz adaptowania jej do istniejących uwarunkowań politycznych czy gospodarczych. Aż nadto wyraźny przy tym jest **brak jednoznacznej i powszechnie akceptowalnej koncepcji tego czym Unia Europejska jest – a co za tym idzie – czym ma się stać w przyszłości**. Ten brak koncepcyjnego punktu odniesienia, który uwidocznił się wyraźnie w toku prac Konwentu Europejskiego implikuje pewną chwiejność i niepewność, co do przyszłego kształtu Unii.

Obok wspomnianego braku jednoznacznej koncepcji prawnej Unii (tak obecnej, jak i przyszłej) o ciągłej aktualności i atrakcyjności tej problematyki (zarówno dla teoretyków, jak i praktyków) decyduje także szereg innych czynników o różnorodnym charakterze. Istotną ich część stanowią czynniki prawne, których egzemplifikację stanowić może chociażby problem bezpośredniego stosowania prawa unijnego w wewnętrznych porządkach prawnych państw członkowskich.

Dość przy tym należy, iż na określone *quantum* istniejących problemów nakładają się także nowe zjawiska i wydarzenia, jak chociażby rozszerzanie się Unii Europejskiej w aspekcie podmiotowym (nowe państwa członkowskie) i przedmiotowym (nowe dziedziny aktywności), stanowiące dodatkowy impuls do permanentnego analizowania zagadnień unijnych.

Już tylko wymienione kwestie unaocniają, iż problematyka Unii Europejskiej jest badawczo tyleż atrakcyjna co złożona, skomplikowana i wieloaspektowa. Konsekwencją ostatniej z wymienionych cech – wieloaspektowości – jest to, iż problematyka ta stanowi przedmiot analiz wielu różnych dyscyplin naukowych. Stąd też konieczność odniesienia się zarówno do wymiaru prawnego, jak i ekonomicznego, politycznego czy kulturowego Unii Europejskiej, jej organizacji i funkcjonowania. Co więcej, nierzadko spotkać można badania o charakterze interdyscyplinarnym – tym bardziej uzasadnio-

ne, iż odseparowanie poszczególnych aspektów funkcjonowania Unii Europejskiej jest często niemożliwe. **Tylko bowiem ich łączne potraktowanie pozwoli ukazać istotę procesów integracyjnych oraz złożony charakter Unii Europejskiej.**

Spośród szerokiego wachlarza interesujących i ważkich naukowo kwestii związanych z Unią Europejską (które warte są naukowego opracowania) **problematyką badawczą niniejszej pracy uczyniono charakter prawny Unii Europejskiej.**

Motywy skłaniające do dokonania takiego wyboru były różnorodne i złożone. Po pierwsze, wymienić należy doniosłość tego zagadnienia. Nie ma bowiem przesady w stwierdzeniu, iż oto mamy do czynienia z kwestią kluczową, której rangi w rozważaniach prawniczych nie sposób przecenić. Wszak wskazanie charakteru prawnego stanowi kwestię fundamentalną dla wszelkich rozważań związanych z organizacją i funkcjonowaniem Unii Europejskiej i jako takie stanowić powinno ich podstawę.

Po drugie, kwestia charakteru prawnego jest – począwszy od powołania do życia Unii Europejskiej mocą Traktatu z Maastricht – jedną z żywiej dyskutowanych w doktrynie prawa międzynarodowego – w tym i europejskiego.

Dyskusjom tym sprzyja okoliczność – stanowiąca odrębny, trzeci motyw do podjęcia badań – braku postanowień dokonujących wprost eksplikacji charakteru Unii Europejskiej w Traktacie o Unii Europejskiej. Powoduje to znaczny stopień skomplikowania i zawłości tejże materii.

Po czwarte, co zdumiewające, a jednocześnie wymagające szczególnego uwypuklenia, problematyka ta nie doczekała się opracowania monograficznego. Co więcej, znaczącą ilość opracowań naukowych odnoszących się (w większym lub mniejszym stopniu) do Unii, charakteryzuje pomijanie przedmiotowego zagadnienia i przechodzenie do kwestii dalszych – jak chociażby do problematyki prawa Unii Europejskiej, różnic między Unią Europejską a Wspólnotami Europejskimi, charakterystyki systemu instytucjonalnego czy też poszczególnych polityk realizowanych w ramach Unii.

Przyczyny unikania jednoznacznego wskazania statusu prawnomiędzynarodowego Unii Europejskiej poszukiwać można oprócz zawłości tematyki także w konieczności rozpatrywania Unii w kontekście zależności międzynarodowych.

Zasadniczym celem badawczym pracy jest zatem określenie charakteru prawnego Unii Europejskiej. Cel ten ma zostać osiągnięty w świetle prawa międzynarodowego publicznego – co znalazło wyraz w tytule opracowania. Na tym tle uwidacznia się pierwsze zasadnicze założenie metodologiczne prowadzonych analiz. Mianowicie ramy dla rozważań (perspektywę badawczą) stanowić będzie prawo międzynarodowe publiczne, co z jednej strony pozwoli sięgnąć do tradycyjnych (klasycznych) kategorii prawnomiędzynarodowych, z drugiej zaś uzasadni abstrahowanie od innych kwestii, często o charakterze politologicznym. Przy tak zakreślonym polu badawczym oczywista staje się konieczność precyzyjnego wyznaczenia granic (ram) pro-

wadzonych badań. Konieczność ta staje się bardziej wyrazista, gdy uświadomimy sobie, z jednej strony, rozległość problematyki, z drugiej zaś, jej interdyscyplinarny charakter. Zatem – podkreślając to z całą wyrazistością – punkt odniesienia dla prowadzonych analiz stanowić będą kategorie (unormowania, instytucje) prawa międzynarodowego publicznego. Na ich gruncie dokonywana będzie charakterystyka prawna Unii Europejskiej¹.

Wymieniony powyżej zasadniczy cel badawczy niniejszej pracy osiągnięty zostanie poprzez realizację celów szczegółowych – skorelowanych z szeregiem wymagających udowodnienia hipotez badawczych.

Tak zakreślony podstawowy cel badawczy i założona metodyka jego realizacji zdeterminowała formę pracy. Zarówno całościowy jej układ, jak i konstrukcja kolejnych rozdziałów, podporządkowane zostały realizacji zasadniczego celu badawczego. I tak, kolejno następujące po sobie rozdziały podporządkowane zostały następującym założeniom metodologicznym: **wychodząc od ogólnego kontekstu badanego zagadnienia (procesy integracyjne, które animowały powstanie Unii) – poprzez analizę negatywną (to, czym Unia Europejska nie jest) oraz pozytywną (to, czym Unia jest) precyzowane są jej cechy (atrybuty), by na ich podstawie określić charakter prawny Unii – i dalej, zweryfikować osiągnięty rezultat badań przez pryzmat (doniosłych prawnie) działań tej organizacji w sferze prawnomiędzynarodowej.**

Praca składa się z czterech rozdziałów.

W I rozdziale pierwszeństwo zostało przyznane analizie procesów integracyjnych. Sięgnięcie do istoty integracji europejskiej jest konieczne, gdyż

¹ Powyższe założenie metodologiczne implikuje konieczność zastosowania metody dogmatycznej jako podstawowej metody badawczej. Niemniej, szereg przesłanek dostarcza argumentów za równoczesnym zastosowaniem także innych metod analizy. Przypomnieć należy chociażby zasygnalizowany już wcześniej stopień skomplikowania problematyki, jak również (a może przede wszystkim), brak określenia *explicite* unijnego charakteru prawnego w Traktacie o Unii Europejskiej. W tym kontekście ustalenia odnoszące się do zasadniczego celu badawczego niniejszej pracy nie mogą stanowić jedynie uogólnienia stanu unormowań prawa międzynarodowego publicznego. Zatem, oparcie analiz jedynie na metodzie dogmatycznej jest niewystarczające. Stąd też drugą podstawową metodą badawczą zastosowaną w pracy jest metoda analityczna – sprowadzająca się do wykorzystania dorobku nauki prawa międzynarodowego. Co więcej, w toku analiz koniecznym stało się subsydiarne wykorzystanie także metody prawno-porównawczej i historyczno-prawnej – co ma jednak charakter incydentalny.

Przywołana argumentacja za równoważnym wykorzystywaniem dwóch (lub więcej) podstawowych metod badawczych (tj. dogmatycznej i analitycznej) znajduje odzwierciedlenie w zasadniczym założeniu metodologicznym niniejszej pracy – a mianowicie przyjęciu, iż **jakakolwiek kompleksowa charakterystyka prawna Unii Europejskiej oparta być musi na komplementarnym zastosowaniu kilku metod badawczych.**

pominięcie tego elementu spowoduje, że analiza charakteru Unii Europejskiej pozostanie odarta z kontekstu historycznego i teoretycznego. Jako *ratio* takiego założenia wskazać należy, iż Unia Europejska nie powstała *ad hoc*. Jest ona bowiem wynikiem trwających w Europie od ponad 50 lat procesów integracyjnych. Pozwala to na traktowanie tychże procesów zarówno jako przyczyny, jak i skutku powołania do życia Unii Europejskiej. Ma to charakter podstawowy, zwłaszcza w obliczu złożoności zagadnienia integracji *in genere* i procesów, które do tego doprowadziły.

Dlatego też I rozdział ukazuje Unię Europejską na tle procesów, które doprowadziły do jej powstania. Pozwala to unaocznic związek Unii Europejskiej z poszczególnymi płaszczyznami integracji europejskiej i etapami integrowania się państw, a zarazem wpływ tych procesów na dzisiejszy obraz Unii. W tym celu ustalone zostanie rozumienie pojęcia integracji w jej aspekcie tak międzynarodowym, jak i regionalnym, a ponadto wskazane zostaną poszczególne płaszczyzny integracji. **Pozwoli to na sformułowanie wniosków co do wielopłaszczyznowości Unii Europejskiej, która to wielopłaszczyznowość ma wpływ na status (w tym również status prawny) tej organizacji. Jest to, niezbędne dla dalszych analiz, wyznaczenie determinant pozycji prawnomiędzynarodowej Unii Europejskiej.**

Służyć temu będą przesłanki cząstkowe ukazujące, iż płaszczyzny – gospodarcza, polityczna, kulturowa i prawna – integrowania się państw są częścią procesów integracji *in genere*.

W II rozdziale Unia Europejska ukazana zostanie w **świelcie założeń właściwych państwom**, ze szczególnym uwzględnieniem ich formy złożonej, jaką jest federacja. Jest to niezbędne, ponieważ ani wielopłaszczyznowość Unii Europejskiej, ani jej samodzielny charakter nie są wystarczające do określenia jej charakteru prawnego. Poprzez przesłedzenie warunków *sine qua non* państwowości będzie można odnieść się do kwestii obywatelstwa Unii Europejskiej, wspólnej waluty, jednolitego wewnętrznego rynku, a także Traktatu Konstytucyjnego. Pozwoli to na wykazanie szczególnych elementów, które, przypisane Unii Europejskiej, charakteryzują ją w stosunkach międzynarodowych wyznaczając jej nowatorski charakter.

Ponadto odwołanie do prawa międzynarodowego nakazuje wkomponować Unię Europejską w założenia właściwe **konfederacjom**. Dlatego też poprzez zastosowanie metody porównawczej i analizy krytycznej dowodzony będzie główny cel, przy jednoczesnym uwzględnieniu cech wspólnych i cech różnicujących Unię Europejską od konfederacji.

Po wykazaniu, iż Unii Europejskiej nie można wkomponować w założenia właściwe państwom i konfederacjom III rozdział pracy sprowadza rozważania na temat jej charakteru prawnego na grunt **założeń właściwych organizacjom międzynarodowym**. Poprzez wykazanie ich elementów definicyjnych i porównanie z Unią Europejską tworzony jest obraz Unii jako organizacji międzynarodowej nowego typu, co powiązać należy z wykazaną

w I rozdziale wielopłaszczyznowością oraz cechami federalnym, będącymi przedmiotem analiz w II rozdziale rozprawy.

Szczególne miejsce poświęcić należy **zbadaniu podmiotowości Unii Europejskiej**, jako najbardziej kontrowersyjnemu elementowi jej statusu prawnego. W tym celu przeanalizowane zostanie stanowisko doktryny przedmiotu, na tle którego sformułowane zostaną konstatacje ogólne pozwalające na sformułowanie tezy, iż Unia Europejska jest podmiotem prawa międzynarodowego. Prześledzone zostaną także związki o różnym charakterze między Unią a Wspólnotami, celem wykazania złożonego charakteru tej pierwszej i określenia ich wzajemnych relacji a także zakresu koegzystencji.

Na tym tle odnieść się należy do odmienności Unii Europejskiej, którą można zaobserwować porównując ją do innych działających organizacji międzynarodowych i rozważyć czy ma ona charakter jednolity, ponadnarodowy, czy może niesamodzielny. Rozwikłanie tych istotnych naukowo kwestii da asumpt do określenia charakteru Unii wraz ze wskazaniem jej *essentialia negotii*.

Ostatni, IV rozdział, empirycznie dowodzi zasadności tezy zaprezentowanej w III rozdziale i ma na celu ukazanie Unii Europejskiej w szerszym kontekście – **praktyki międzynarodowej**. Poprzez wykazanie jej zdolności do reprezentacji, prawa legacji, prawa do zawierania umów międzynarodowych, a także prawa do administrowania terytoriami i kwestii związanych z odpowiedzialnością międzynarodową i współpracą międzynarodową ukazany zostanie pełen obraz działalności prawnomiędzynarodowej Unii Europejskiej. Udowodnienie, iż korzysta ona z atrybutów podmiotowości prawnomiędzynarodowej pozwoli sformułować konstatację, iż Unia Europejska **jest podmiotem prawa międzynarodowego – organizacją o złożonym charakterze**.

Przejsięcie od rozważań teoretycznych, często o charakterze prawnoporównawczym, do praktyki międzynarodowej z udziałem Unii Europejskiej pozwoli prześledzić, czy poprzez konkretne działania, czy też nawiązywane relacje (w tym o charakterze prawnym) między UE a innymi podmiotami nie doszło do uznania jej za podmiot prawa międzynarodowego. I co za tym idzie, czy nie doszło do tego zanim status jej określony został przez prawo międzynarodowe publiczne. Sugerowałoby to, iż praktyka międzynarodowa niejako wymusza konkretne rozwiązania prawne.